

9. Тернер Д. Аналитическое теоретизирование. TESIS. 1994. Вып. 4. С. 119-157.
10. Тернер Д. Структура социологической теории. М. : Прогресс, 1985. 471 с.
11. Панов П. В. Институты, идентичности, практики : теоретическая модель политического порядка. М. : РОССПЭН, 2011. 230 с.
12. Почепцов Г. Глобальні проекти : конструювання майбутнього. К. : Український центр політичного менеджменту, 2009. 212 с.
13. Шевцов А. І. Майбутнє людства необхідно спланувати : глобальні загрози і довгострокова стратегія розвитку України. Стратегічні пріоритети. 2007. № 1 (2). С. 187-193.
14. Мангейм Б. Джарол, Рич Ричард К. Политология. Методы исследования / Пер. англ. / Общ. ред. и вступ. ст. А. К. Соколова. М. : Издательство «Весь Мир», 1999. 544 с.

The practice of applying modern political communications as the main feature of a mass society is considered. The peculiarities of political communications are determined and the positive and negative consequences generated by massivization are indicated. The role and place of modern information communications in the political life of modern society is noted.

Keywords: information-technological epoch, political life, information communications, processes of massization.

УДК 328.185+328.188.5(47+57)

Краснопольська Т. М., НУ «ОЮА»

НЕФОРМАЛЬНІ ДЕСТРУКТИВНІ ПОЛІТИЧНІ ПРАКТИКИ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРІ: ПОНЯТТЯ, ФОРМИ ТА КОНТАГІОЗНІСТЬ

В статті розглянуто сутність та основні види неформальних політичних практик. Встановлено типи неформальних деструктивних політичних практик, виділені дві їх групи («жорстку» корупцію) та інші форми («м'яку» корупцію). Проведено аналіз проявів таких форм неформальних деструктивних політичних практик як фаворитизм, непотизм, кронізм, клановість та трайбалізм на пострадянському просторі. З'ясовано сутність ефекту контагіозності корупції. Виділено дві групи пострадянських країн, що мають відмінності у переважаючих формах «м'якої» корупції. Доведено, що у західних республіках колишнього СРСР переважають індивідуальні практики (клієнтелізм, фаворитизм, непотизм та кронізм), в східних регіонах – колективні (клановість та трайбалізм). Доведе-

но, що сформувати ефективні механізми подолання всіх форм неформальних деструктивних політичних практик, враховуючи ефект контагіозності, можливо лише за умови активної співпраці країн регіону в цій сфері. Ключові слова: неформальні деструктивні політичні практики, корупція, «м'яка» корупція, контагіозність корупції, фаворитизм, непотизм, кронізм, політичний трайбалізм, клановість, пострадянський простір.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Актуальність дослідження пояснюється тим, що пострадянські країни проходять трансформаційні процеси від тоталітаризму до демократичного політичного режиму. Цей процес супроводжується використанням неформальних політичних практик, які часто носять деструктивний характер.

Німецькі дослідники В. Меркель та А. Круассан в якості ключової характеристики пострадянських режимів називають «пошкодження» ліберально-конституційних, легітимних та легально встановлених норм неформальними інститутами та політичними практиками. На думку цих авторів, така «деформалізація» політичних процедур і правил прийняття рішень виникає, перш за все, внаслідок сукупності двох факторів, що мають коріння у додемократичному минулому: авторитарний спадок неформальних практик; акумуляція економічних та політичних проблем поставоритарної системи, що перенесені з авторитарної фази. Ці фактори створюють сприятливі умови для неліберальної трансформації політичних інститутів, яка здійснюється неформальним чином і веде до переважання неформальних практик [1, с. 20].

Отже, дослідження проявів неформальних політичних практик на пострадянському просторі дасть змогу напрацювати ефективні механізми боротьби із ними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми політичної корупції в державах перехідного типу, в тому числі пострадянського простору присвятили свої праці зарубіжні науковці – А. Ванучі, Б. Воженкін, М. Гроссман, П. Кабанов, С. Коткін, Дж. Най, Д. Порт, С. Роуз-Аккерман, Г. Сатаров, А. Семінін, А. Шайо, Д. Шестаков та ін. Аналізу ролі політичної корупції в системі державного управління присвятили свої праці такі вітчизняні автори: М. Мельник, Є. Невмержицький, О. Охотнікова, О. Прохоренко, І. Рейтерович, О. Рудик, С. Телешун та ін.

В межах вивчення проблем державотворення та реалізації державної кадрової політики неформальні політичні практики аналізували такі вчені, як Дж. Ф. Девис, Л. Дорош, О. Івасечко, Х.-Й. Лаут, Р. Мацієвський, Ю. Мацієвський, О. Олійник, М. Пірен, Д. Соломон, С. Стюарт-Вільямс, П. Яскевич. Аналізом проявів окремих форм таких практик займалися А. Беллоу, М. Джонстон, В. Мілер, С. Роуз-Екрман, А. Хайденгаймер, А. Шайо та інші.

Процес поширення феномену корупції на мікрорівні (між індивідами) та макrorівні (між регіонами) дослідили С. Беккер, В. Борцев, К. Гювен, М. Маркес, М. Нільсон, Б. Торглер та інші.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Зазначені автори розглядають, як правило широке коло питань щодо сутності корупції, а також окремі форми неформальних деструктивних політичних практик. Проте на даний час не було проведено комплексного аналізу неформальних деструктивних політичних практик, притаманних пострадянському суспільству.

Метою статті є встановлення сутності та основних форм неформальних деструктивних політичних практик («м'якої» корупції), поширених на пострадянському просторі, аналіз їх проявів та ефекту контагіозності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Специфіка політичного процесу завжди охоплювала і охоплює сукупність дій різних акторів, тому політичний процес не можна позначити як щось єдине, ціле, незмінне, хоча це конкретно визначений, з кінцевим результатом процес певного масштабу (наприклад, формування партії, проведення виборів і т.д.).

Індивіди і групи можуть брати участь в політиці не тільки у формальній формі, наприклад, голосуючи на виборах, а й в неформальних формах, у формі як стихійних масових виступів, так і в формі нелегальних злочинних організацій, таких, як екстремістські або терористичні.

Неформальні політичні практиками визначають як постійно відтворювані стереотипні правила взаємодії суб'єктів політики, встановлені і підтримувані за допомогою соціокультурних регуляторів: цінностей, політичних орієнтацій, установок діяльності, а не формально-правових норм [2, с. 12]. Їх мета – отримання публічної влади та збільшення ресурсів влади суб'єкта політики. Вони заповнюють неефективність формальних інститутів і практик суспільства,

інтегрують узгоджений комунікативний простір. В умовах сучасного українського суспільства політика органів державної влади породжує існування особливого поля взаємодії акторів, регульованого як формальними нормами, так і неформальними правилами.

В останні роки неформальна складова інституціонального процесу посилилася, про що свідчать численні соціальні, політичні та економічні індикатори. Викликають глибоку заклопотаність всього світового співтовариства потрясіння останніх десятиліть, викликані сплеском неформальних політичних практик радикального ісламу, який тяжіє до політичного насильства і виражається в практиці сепаратизму, екстремізму і тероризму.

Неформальні практики найбільш характерні для суспільств незахідного типу. Їх наявність відображає існуючі протиріччя у суспільстві, що важко піддаються вирішенню. Таким чином, вони стають важливим політичним інструментом на стадії інституційної трансформації, під час кризи і руйнування колишніх інститутів [3, с. 153].

Неформальні політичні практики та інститути носять як конструктивний, так і деструктивний характер.

Найбільш відомою та поширеною формою неформальних деструктивних політичних практик є корупція. За даними Національного інституту стратегічних досліджень, на пострадянському просторі в останні роки чільне місце у політичній корупції набуває так званий «повний корупційний цикл», який являє собою поєднання вищенаведених видів політичної корупції, що може бути відображене у наступній схемі [4]:

$$B - \Gamma - B1 > b - \Gamma1 > \gamma,$$

де B і b – влада, Γ і γ – гроші, $B1$ – новий, збільшений обсяг владних можливостей, $\Gamma1$ – обсяг корупційного накопичення внаслідок корупційного використання владних важелів. Саме в цьому циклі знаходять своє широке використання такі форми політичної корупції, як корупційний лобізм, корупційний фаворитизм, корупційний протекціонізм, таємне фінансування сумнівних з точки зору суспільних потреб політичних проєктів, внески на корекцію виборчих кампаній у вигідному для замовників напрямів з подальшою розплатою державними посадами.

Р. Карклінс виділяє наступні типи політичної корупції, поширені серед посткомуністичних країн:

1) корупція на нижчих рівнях влади (хабарництво, умисне маніпулювання регуляційних нормами, використання адміністративних перевірок з метою вимагання);

2) виведення активів в корисливих цілях (використання державних активів в особистих цілях, розтрата в ході неефективної реалізації державних програм, незаконний прибуток, отриманий в ході непрозорих приватизаційних угод з державними активами, зловживання службовим становищем в сфері державних закупівель, nepотизм, клієнтелізм і «торгівля» постами при призначеннях кандидатів);

3) «захоплення держави» корупційними мережами, що означає використання політичних інститутів як інструменту бізнесу або у відверто кримінальних цілях. Такий тип включає в себе умисні методи щодо зниження політичної конкуренції, маніпуляції виборними процесами (в тому числі за допомогою створення «чорних кас» виборчих кампаній, чорних PR-технологій), корупція правової сфери, зловживання повноваженнями наглядових або слідчих органів в великих масштабах, використання компромату як інструменту політичної боротьби, корупція ЗМІ) [5, с. 24].

В політичній практиці досить широко поширені не тільки явні прояви корупції, а й такі, які, на думку деяких авторів відносяться до «м'якої» корупції. До останньої найчастіше відносять клієнтелізм, патронаж, фаворитизм, nepотизм, клановість, трайбалізм тощо.

Аналіз пострадянських практик показав, що в західній (європейській) частині пострадянського простору найбільше поширення отримали індивідуальні неформальні практики, пов'язані з наданням преференцій родичам та знайомим (клієнтелізм, фаворитизм, nepотизм, кронізм), в той час, як в східній (азійській) його частині поширення отримали групові форми – клановість та трайбалізм.

Крах комуністичної партії та розпад СРСР призвів до посилення впливу на пострадянському просторі окремих еліт, що переслідували власні цілі, незалежно від зв'язків з формальними інститутами.

В результаті таких процесів пострадянська політика набуває рис клановості, коли лідери великих кланів мають авторитет не через високі посади, а завдяки можливості володіти і розподіляти між членами клану економічні та адміністративні ресурси. Таким чином, самі лідери починають мати інституційний статус, а формальні інститути часто замінюються неформальними відносинами. Клани в пострадянських країнах підривають легітимні державні інститути та систему влади в цілому [6, с. 1585].

Іншою формою неформальних деструктивних інститутів, при-
таманих пострадянському простору, є трайбалізм. Він має багато
проявів: покровительство представникам свого племені в державно-
му апараті, низький рівень етнічних процесів, родоплемінна ворож-
неча, прагнення мати справи тільки з представниками свого племені
[7, с. 78]. Раніше термін вживався стосовно Африки та Океанії, а
в наш час його часто відносять і до практики суспільних відносин в
пострадянській Середній Азії.

Політичний трайбалізм передбачає проникнення певних етніч-
них угруповань, пов'язаних родоплемінними принципами, в орга-
ни державної влади та їх вплив на рішення на національному та міс-
цевому рівнях [8, с. 9]. Слід зазначити, що такий вплив здійснюється
в інтересах цих угруповань.

Клановий розподіл глибоко вкоренився в казахську національну
самосвідомість. Аналогічні процеси йдуть в Узбекистані, Киргизії,
національних республіках Росії.

Так, до кінця 1990-х рр. в більшості республік Центральної Азії
домінуюче становище зайняв один з кланів. У Казахстані, за даними
на 2000 рік, Старшим жузом контролювалися 23, Середнім – 13, а
Молодшим – 6 вищих державних постів. Вихідцями з Старшого жуза
були президент, прем'єр-міністр, глава президентської адміністра-
ції, голова нижньої палати парламенту (Мажилісу), комітету наці-
ональної безпеки, митного комітету, центральної виборчої комісії,
міністр оборони, закордонних справ та ін. [9]. В результаті рівень
представленості Середнього жуза в органах влади помітно скоро-
тився, а Молодший жуз був витіснений на політичну периферію.

В рамках самого Старшого жуза домінувало найближче оточення
(«сім'я») Н. Назарбаєва, до складу якого входили його дочка Даріга, яка
контролювала через медіа-холдинг «Хабар» («Новини») до 90% інфор-
маційного простору країни; її чоловік, зять президента Рахат Алієв,
який очолював в цей період Комітет національної безпеки; племінник
Кайрат Сатібалди і другий зять Тимур Кулейбаєв, які керували, від-
повідно, корпораціями «КазахОйл» і «КазахТрансойл» [10]. За даними
журналу «Експерт» на 2006 р, в рамках правлячого клану були консолі-
довані всі економічні активи, крім нафтової галузі. Схвалення «сім'ї»
вимагали всі реалізовані в республіці великі бізнес-проекти [11].

Трайбалізм в Туркменістані своє найбільш яскраве вираження
отримав в суперництві кланів Ахальського оазису, в якому розташо-
ваний Ашхабад, з кланами інших регіонів.

Генетично кожне туркменське плем'я (їх близько 30 та об'єднують вони понад 5 тис. родових груп) являє собою досить герметичну, особливу субпопуляцію. «Нація племен» складається з етнографічних груп, роз'єднаних настільки, що про кожну з них, в принципі, можна говорити як про самостійний маленький народ [12].

До найбільш яскравих прикладів трайбалізму в Туркменістані слід віднести наступні: 1) в грудні 2015 року, влада заборонила в'їзд до столиці іногородніх автомобілів; 2) у 2016 році де-юре Президента Туркменістану закріпив вимогу впорядкувати систему оформлення здачі квартир в оренду в Ашхабаді (основна частина наймачів квартир – представники інших регіонів, тобто інших туркменських племен, в результаті їх просто виселили з орендованих квартир) [13]; 3) керівники республіки за радянських часів та в пострадянський період проводили одну кадрову політику – опору на представників свого племені. Кожен раз, коли змінювався глава держави, змінювалося і його оточення, практично весь управлінський апарат; з часів Ніязова існує практика призначення керівниками регіонів та регіональних підрозділів силових структур, представників Ашхабада, а не місцевих жителів.

На думку українського політолога Івана Симоненка, в українському суспільстві теж намітився процес трайбалізації, що є тривожним симптомом входження в соціально-цивілізаційну відсталість [14]. Відсутність в суспільстві цивілізованої ротації кадрів заміщається низкою призначень, визначених кумівством, місництвом, трайбалізмом в середовищі суто особистих відносин.

Зовнішнє середовище для європейських країн пострадянського простору створює передумови для розвитку фаворитизму і непотизму, оскільки рівень довіри до формальних інститутів та рівень міжособистісної довіри в нашій державі дуже низький.

Непотизм (система влади, побудована на спорідненості) та кронізм (система влади, яка спирається на зв'язки друзів) часто призводить до штучного створення керівних посад і навіть цілих відділів для родичів. Займаючи номінальні посади, фаворити можуть довго не з'являтися на роботі, ні за що не відповідати, перекладати свою роботу на підлеглих, при цьому отримувати незрівнянно вищу, порівняно з трудовим внеском, заробітну плату.

Одним з важких наслідків фаворитизму та непотизму в нашій державі є «витік мізків».

Українське законодавство, наприклад, ст. 25¹ Кодексу законів про працю України від 10.12.1971 (за редакцією від 07.01.2017) [15]

або ст. 32 Закону України «Про державну службу» від 10.12.2015 (за редакцією від 05.01.2017) [16] та ін., передбачає обмеження спільної праці родичів та свояків на одному підприємстві, в одній установі або організації. Проте передбачені законодавством обмеження спільної роботи родичів стосуються переважно посад безпосередньої підпорядкованості, підконтрольності або підлеглості та роботи, пов'язаної з можливістю прийняття рішень щодо інших підприємств, на яких працюють близькі родичі посадової особи. Тобто особу можна прийняти на роботу в інший відділ, управління, підрозділ, департамент тощо. При цьому порядок запровадження такого обмеження на підприємствах державної форми власності встановлюється законодавством. А на підприємствах недержавної форми власності такі обмеження власники запроваджують на свій розсуд [17, с. 191].

Широке використання практики непотизму в Україні призводить до становлення кланових відносин. Слід зазначити, що ця тенденція притаманна більшості пострадянських країн. Представники різних політичних сил досить часто пов'язані між собою родинними зв'язками, що перетворює ієрархію політичної системи на «клубок» заплутаних родинних зв'язків, що не сприяє ефективності представницьких інститутів, зокрема політичних партій [18, с. 255–256]. Вітчизняні дослідники зазначають, що серед форм корупційних трансакцій впродовж 1991–2013 рр. особливо розповсюдженими стали саме фаворитизм, непотизм (кумівство), блат, покровительство та клієнтелізм, хабарі та підкуп і торгівля впливом [19].

Практика боротьби з непотизмом, який отримав таке поширення в російському та українському політикумі, отримала й відповідне нормативно-правове закріплення. У Конвенції ООН проти корупції [20] непотизм вважається проявом корупції, що завдає шкоди суспільству та державі. Непотизмом визначається здобуття особою нових посад чи переваг не через високі професійні здібності, а через її причетність до певного середовища.

Вітчизняне законодавство також містить норми, спрямовані на попередження корупції та інших неформальних політичних практик. Так, в Законі України «Про запобігання корупції» (ст. 27 «Обмеження спільної роботи близьких осіб») зазначено, що особи, які претендують на зайняття посад, зобов'язані повідомити керівництво органу, на посаду в якому вони претендують, про працюючих у цьому органі близьких їм осіб [21]. На боротьбу з непотизмом спрямовані й положення Законів України «Про державну службу» (ст. 12) [16]

та «Про службу в органах місцевого самоврядування» (ст. 12) [22]. До «близьких осіб» законом віднесені «подружжя, діти, батьки, рідні брати і сестри, дід, баба, онуки, усиновлювачі, усиновлені, а також інші особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки» [23].

Прикладом непомітності в Україні аналітики називають кадрову політику Президента України В. Ющенка, що ґрунтувалася на емоціях та примхах першої особи держави та її оточення [24, с. 16]. Як наслідок, в українському політичному дискурсі набуло поширення словосполучення «любі друзі» для позначення управлінської системи з поширеним непомітністю та клієнтелюю, пов'язаними з особою глави держави. Відтак, задекларовані вимоги до управлінських кадрів, такі як професіоналізм, патріотизм та порядність, відійшли на другий план. На першому ж плані залишилися ті, хто відповідав головній й найсуттєвішій характеристиці будь-якого претендента на керівну посаду – належністю до «своїх», що повинна була переважати всі інші характеристики і чесноти [25]. За час управління державою В. Януковича в політико-економічній системі України виокремився специфічний персоналізований суб'єкт, який в інформаційно-аналітичних виданнях позначається як президентська «Сім'я» [23].

Дослідити, як кумівство впливає на політику в державі і як схематично працює, на жаль, досить важко, однак слід однозначно стверджувати, що «павутина» кумівства не зменшується, а розростається.

Першість у кумівстві тримає В. Ющенко, кумами якого є експрезидент Грузії М. Саакашвілі, сьгоднішній президент України П. Порошенко і ще понад десяток не менш знайомих українських політиків та банкірів [26]. Сьгодні у команді П. Порошенка працюють його куми Ю. Стець та О. Білозір. Також важливо, що в українській політиці різноманітні політичні чвари не заважають кумівським стосункам. Поширеною в Україні є практика заміщення держпосадовця на його посаді його ж дітьми, дружинами чи кумами [27].

Отже, наявність причин сприяє виникненню корупції в рамках будь-якої сфери, а механізм горизонтального поширення сприяє зростанню кількості корупційних злочинів. Цей процес буде продовжуватися до тих пір, поки підвладна корупції сфера не буде повністю вражена [28, с. 27–31].

Ефект, який характеризується поширенням корупції, подібно хвороби, і виражається в її загальній мультиплікації за допомогою

зростання числа корупційних об'єктів і осіб, залучених в них, називається контагіозністю. Вона виникає як на мікрорівні – між індивідами в рамках «закритої» системи, так і на макрорівні – між регіонами, країнами тощо.

Контагіозність на макрорівні виражається в поширенні корупції через регіональні межі і називається міжрегіональною контагіозністю. Вона виникає з трьох причин: процеси глобалізації і повсюдного посилення ділової активності призвели до високого рівня інтеграції, в зв'язку з чим існує велика ймовірність поширення корупційної поведінки індивідів між регіонами з інтенсивними діловими контактами; поширення корупції можливо за допомогою транскордонної діяльності організованої злочинності; сформована думка про фактичні масштаби корупції громадянами одного регіону генерує їх очікування щодо майбутнього зростання. Внаслідок соціальних міжрегіональних взаємодій сприйняття корупції передається громадянам інших країн [29].

У 2009 році було проведено дослідження, засноване на перехресних даних по 123 країнам [29]. Воно показало, що масштаб ефекту контагіозності корупції скорочується зі зростанням географічної віддаленості. Причому, що важливо, ефект контагіозності виявився справедливим і в зворотному напрямку, тобто при скороченні корупції в одній з країн, спостерігається відповідні зміни в сусідніх. Ключовою детермінантою поширення корупції, в результаті дослідження, виявився тісний політичний контакт.

Таким чином, феномен контагіозності корупції є відносно новим напрямком в галузі вивчення базового явища корупції. До теперішнього часу, є всі підстави вважати про наявність прямого ефекту поширення корупції, як між територіальними суб'єктами всередині країни, так і між сусідніми країнами.

Визначальним фактором у останньому випадку є близькість характеристик інституціональних середовищ або спільність виявленої політичної культури. Таким чином, міждержавна контагіозність корупції виникає в більшій мірі і з більшою ймовірністю, в разі наявності додаткових об'єднуючих інституційних, політичних або економічних ознак.

Все вищенаведене дозволяє дійти до висновку, що на сучасному етапі використання неформальних деструктивних політичних практик на пострадянському просторі є суттєвою загрозою для демократичних перетворень, передумовою гібридизації політичного

режиму та зворотного руху трансформаційних процесів у бік авторитаризму.

Отже, враховуючи негативний досвід пострадянських країн, Україні необхідно проводити політику попередження проявів nepoтизму, фаворитизму, кронізму, трайбалізму та інших форм «м'якої» корупції для запобігання політичних конфліктів та успішної демократизації суспільства.

Дослідження феномену контагіозності корупції дає змогу дійти до висновку, що лише тісна співпраця та обмін досвідом між пострадянськими країнами дасть змогу вести ефективну боротьбу з неформальними деструктивними політичними практиками, оскільки зменшення їх проявів в одній державі сприятиме аналогічним процесам у сусідніх країнах.

Бібліографічний список:

1. Меркель В., Круассан А. Формальные и неформальные институты в демократических государствах (II). *Полит.* 2002. № 2. С. 20–30.
2. Подхомутникова М. В. Неформальные политические практики в современной России : субъекты институционализации : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. полит. наук : 23.00.02. Краснодар, 2010. 28 с. URL: <http://cheloveknauka.com/v/335868/a/#?page=27>
3. Мамчуева Ф. Ю. Формальные и неформальные политические практики современного политического процесса. *Историческая и социально-образовательная мысль*. 2013. № 5 (21). С. 150–153.
4. Циганов В. «Загроза політичної корупції у демократичних політичних режимах». Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/882/>
5. Karklins R. Typology of Post-Communist Corruption. *Problems of Post-Communism*. 2002. Vol. 49. № 4. P. 22–32. URL: <http://pdc.ceu.hu/archive/00001528/01/03Karklins%5B1%5D.pdf>
6. Шкель С. Н. Неформальные институты в политическом процессе постсоветских государств. *Фундаментальные исследования*. 2014. № 12. С. 1582–1585.
7. Дадабаева З. Партийно-политическая система в Узбекистане, Таджикистане и Туркменистане. *Россия и мусульманский мир*. 2008. № 12 (198). С. 78–102.
8. Кыдыралиева М. Р. Трайбализм как социальное явление (на материалах Кыргызстана) : автореф. дис. на соискание уч. Степени канд. филос. наук : 09.00.11. Бишкек, 2015. 27 с. URL: http://cslnaskr.jet.kg/collections/uploads/Автореферат_Кыдыралиева%20Миргул%20Рысбаевна.pdf
9. Амрекулов Н. Жузы в социально-политической жизни Казахстана. *Центральная Азия и Кавказ*. 2000. №3 (9). URL: <https://www.ca-c.org/journal/cac-09-2000/16.Amrek.shtml>

10. Власть в Центральной Азии: семьи, кланы, жузы. *Радио Свобода*. 2001. 26 июля. URL: <http://www.svoboda.org/programs/RT/2001/RT.072601.asp>
11. Шустов А. Постсоветский трайбализм – клановые элиты стран Центральной Азии. *ЦентрАзия*. URL: <http://www.centrasia.ru/news2.php?st=1208944620>
12. Грозин А. Элиты Туркменистана и центральноазиатские кланы : общее, особенное и трудности модернизации. *Азия и Африка сегодня*. 2010. № 9. URL: <http://www.perspektivy.info/print.php?ID=72647>
13. Нарастающий трайбализм. *Хроника Туркменистана*. URL: <https://www.hronikatm.com/2016/02/narastayushhiy-traybalizm/>
14. Модернизация и трайбализация на постсоветском пространстве : вместе или врозь? *Информационное агентство ИА REX*. URL: <http://www.iarex.ru/articles/11890.html>
15. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII (ред. від 07.01.2017). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08>
16. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII (ред. від 05.01.2017). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/889-19>
17. Сахань О. М. Проблема nepотизму в сучасному українському суспільстві. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2017. № 2 (33). С. 189–209.
18. Політологія : сучасні терміни і поняття. Короткий навчальний словник-довідник для студентів ВНЗ I-IV рівнів акредитації. 3-тє вид., випр. і доп. / уклад.: В. М. Піча, наук. ред. Л. Д. Климанської, Я. Б. Турчин, Н. В. Хоми. Львів : Новий світ-2000, 2014. 516 с.
19. Копистира А. М. Типологія корупції в Україні. URL: http://www.nbu.gov.ua/j-pdf/inek_2013_8_8.pdf
20. Конвенція ООН проти корупції від 31.10.2003. URL: http://www.zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_c16
21. Про запобігання корупції : Закон України Верховна Рада України; Закон від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>
22. Про службу в органах місцевого самоврядування : Закон України від 07.06.2001 № 2493-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2493-14>
23. Рабінович С. Неформальні практики публічної влади як форма дії фактичної конституції. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3 (74). URL: http://www.nbu.gov.ua/j-pdf/vapny_2013_3_16.pdf
24. Дорош Л., Івасечко О. Nepотизм як політико-правова проблема українського державотворення. *Humanitarian vision*. 2015. Vol. 1, Num. 1. С. 13–20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/hv_2015_1_1_5
25. Лосев І. Симулякри української демократії. URL: <http://www.tyzhden.ua/Politics/23922>
26. Пуда А. Об'єднані опозицією : до прохідної частини “Батьківщини” потрапили потенційні “тушки” і нове покоління “любих друзів”. URL: <http://www.tyzhden.ua/Politics/56763>
27. Малко Р. Мандат у спадок. URL: <http://www.tyzhden.ua/Politics/121928>

28. Борцев В. В. Коррупция : контагиозность, последствия и методы противодействия : дисс. ... на соискание уч. степени канд. экон. н. : 08.00.01 (01). М., 2014. 151 с.
29. Becker S., Egger P., Seidel T. Common political : Evidence on regional corruption contagion. *European Journal of Political Economy*. 2009. 25 (3). P. 300–310.

The essence and main types of informal political practices are considered in the article. Types of informal destructive political practices are established, two groups of such practices are identified: corruption («rigid» corruption) and other forms («soft» corruption). The analysis of manifestations of such forms of informal destructive political practices as favouritism, nepotism, cronyism, clanism and tribalism in the post-Soviet space were analyzed. The essence of the effect of the contagiousness of corruption is clarified. Two groups of post-Soviet countries are distinguished, with differences in the predominant forms of «soft» corruption. It is proved that individual practices prevail in the western republics of the former USSR (clientelism, favouritism, nepotism and cronyism), in the eastern regions – collective (clanism and tribalism). It is proved that to form effective mechanisms for overcoming all forms of informal destructive political practices, taking into account the effect of contagiousness, is possible only if the countries of the region will actively cooperate in this area.

Keywords: *informal destructive political practices, corruption, «soft» corruption, contagiousness of corruption, favouritism, nepotism, cronyism, political tribalism, clanism, post-Soviet space.*

УДК 328.18.008.1(4-01)

Милосердна І. М., НУ «ОЮА»

МОДЕЛІ ДЕМОКРАТИЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ В КІНЦІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.: РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР

Стаття присвячена аналізу проблем демократичних перетворень в кінці ХХ – на початку ХХІ сторіч, які стали предметом вивчення як теоретиків політичної науки, так й транзитології зокрема. І в такому сенсі ми досліджуємо питання сутності демократичного транзиту та особливості моделей переходу до демократії на прикладі Центрально-Східної Європи.

Ключові слова: *демократія, демократизація, транзитологія, Центрально-Східна Європа.*